

BOSANSKA KRALJICA KATARINA NA ZIDU »SISTINE« U RIMU

Sveć. Ivan KOKOT (USA)

Svrha je ovih redaka ukratko objasniti *Rosselli-Pierove* freske br. IV na oba zida kapele »Sistine« u Rimu, osobito *scenu s gubavcem* na desnom zidu. Prije svega želio bih dati nekoliko uvodnih objašnjenja za bolje razumijevanje predmeta.

Capella Magna »Sistina« i zidne freske

Ova službena papinska Kapela građena je godine 1473. za vrijeme pape Siksta IV. da u njoj papa i njegov dvor dnevno prisustvuju službi Božjoj. (Danas papa ovdje služi službu Božju samo u izvanrednim zgodama. Inače u toj dvorani kardinali biraju novoga papu. Već je dugo vremena »Sistina« jedan od najposjećenijih muzeja na svijetu). U godinama 1481. do 1483. slikali su joj zidove tada najslavniji umbro-toskanski slikari Perugino, Pinturichio, Rosselli, Ghirlandaio, Botticelli i Signorelli. Michelangelo je kasnije slikao *strop* (1508—1512) i frontalni zid (sudnji dan, u godinama 1535. do 1541). Preko pedeset stručno izabranih tema-scena, *djela Mojsijeva* lijevo i *djela Kristova* desno (te tridesetak svetih papa mučenika iznad njih među prozorima) rađene su tako, da starozavjetne scene iz života Mojsijeva ne samo paralelno (= tipološki) odgovaraju onima iz novozavjetnog vremena, iz života Isusa Krista, već da jedne i druge simboliziraju trostruku vlast Papinstva (svećeničku, učiteljsku, pastirsku) i ujedno alegoriziraju odnosno podsjećaju na slična djela pape Siksta IV. Tako, tko na tim freskama, smatranim najboljim freskama 14. stoljeća, ne bi jasno vidio sve te tri dimenzije (tematsku, simboličku i alegorijsku) vidio bi tek 25% gradiva, dok bi mu 75%, bitni dio gradiva, ostao neotkrit. Drugim riječima zidne freske kapele »Sistine« imale su reći »Rimu i svijetu« da je papa Siksto IV zakoniti vrhovni svećenik, učitelj i otac Božjega naroda, poput starozavjetnog Mojsija i novozavjetnog Krista, te da su *djela* njegova pontifikata od djetinstva do kraja pomoću milosti Božje slična djelima Mojsija i djelima Isusa Krista. Ta je ideja bila jasno izražena u Peruginovom »triptihu« na zidu oltara koji je kasnije morao biti uklonjen radi Michelangelova *Sudnjeg dana*. Dok je lijevo bilo prikazano *našašće djeteta Mojsija* a desno *Kristovo rođenje* oltarni

triptih je prikazivao Siksta IV među apostolima klečeći pred Bogoricom uznesenom na nebo (gore), uza nj njegova tiara, a Petar ga svojim ključevima (na njegovom desnom ramenu) potvrđuje *papom*.

Rosselli-Piero — Kozimove »Dvojke« br. IV

Za puno razumijevanje desne freske, osobito *scene s gubavcem*, moramo ne samo gledati zajedno »dvojke-freske« br. IV (na lijevom i desnom zidu) nego i njihove pojedine scene. *Mojsije* br. IV ima slijedećih pet scena uzetih iz Biblije (Izl 24,32.33): 1. Mojsije na brdu prima od Boga ploče Zakona; 2. Mojsije u pratnji svoga nasljednika Jošue silazi s brda; 3. Mojsije razbija ploče srdit vidjevši (lijevo) brata Arona i narod kako se klanjaju Zlatnom teletu (i desno osobito istaknuto) mladi par kao da pleše (i njihovu grupu — sve redom portreti suvremenika —); 4. Mojsije prisustvuje strašnoj kazni (klanjem) zavodnika otpada (kao u okolici Firenze); 5. Mojsije moli Boga (sakritoga), sam na brdu, za oprostjenje teškog grijeha krivovjerja. *Krist* br. IV ima stvarno dvije glavne te (možda) dvije sporedne scene: 1. Govor na brdu (Mt 5—8). Zanimljivo :kao da upravo govori onoj *tužnoj* lijevo od sebe. Opet portreti suvremenika. Sredina prikazuje dvije sporedne scene: silaska s brda (vidljivo) i netko ispod crkve na brdu (jedva vidljivo). 2. Scena s gubavcem (svi je pogrešno zovu »ozdravljenje gubavca«. Točno govoreći ovo još nije čudo ozdravljenja nego molitva gubavca (i njegovih prijatelja) Kristu za ozdravljenje (Mt 8,2). Ima tu još nekoliko zanimljivosti: sva su lica naime iza gubavca suvremenici vatikanskih umjetnika. Tako na primjer Petrovo prvo mjesto uz Krista zauzima *jedan u turbanu*, okrenut desno. Gubavac ima pjege-osip na tijelu. Otac odnosno rođak (ili prijatelj) gubavca, koji vruće moli Krista, ne samo da je u bjelini pokritoj (tužnim) plavim plaštem već ima franjevačku tonsuru (!). Iza njega stoji najistaknutija ljepotica, odličnica, bogato odjevena, kapom pokrivena glava i uzdignute desnice. Do nje je dvorkinja, u sandalama, s plaštem gospodarice. Desno joj G. Trapezuntios kojega je identificirao već Steinmann. Od drugih očito je istaknuto još dvoje u grupi apostola a iza njih *jedan stasiti čovjek sa šajkačom* (!?) na glavi te u pozadini neki veliki dostojanstvenik, vladar (?), među svojim vojvodama i kalpacima. Dekoracija je pozadine ova: Santo Spirito (crkva i bolnica), Ponte Sisto (preko Tibera), glavna djela Sikstova te ptice zlokobnice na »chiaro-scuro« oko crkve na brijegu, koje tjera neka čudna glava »anđela« (?). Sve to imade očito svoju misao.

Kratki prikaz tumačenja zidnih fresaka kapele »Sistine«

Preko 300 godina ove su freske bile potpuno ignorirane. Oči sviju bile su kao i danas uprte u Michelangelov strop i sudnji dan. Godine 1808. ih je jedan (Fussli) smatrao »slabom, neukusnom, djetinjom, pače nedostojnom dekoracijom Papine Kapele«. Burchard ih zvao »zanemarenima ali zanimljivima«. Oko godine 1900. su Steinmann i Pastor, i

kasnije Sauer, »otkrili« sva tri njihova bitna sadržaja (tematski, simbolički i alegorijski) istaknuta u uvodu. Godine 1965. je iznenada Ettlinger pokušao ne samo neuvjerljivo dokazivati da Siksto IV ipak ne bi svoja djela alegorizirao na temelju Mojsijevih i Kristovih djela na ovome svetom mjestu, nego je sumnjao i u očiti tipološki paralelizam fresaka. Ni najnovije »de luxe« izdanje, knjiga 10 kg teška, USA dolara 275,00, kao ni službeni vodiči, Ravnateljstva vatikanskih muzeja, »brinući se i trudeći vrlo mnogo« a zanemarujući glavno, ne rekoše milijunima posjetilaca ne samo ono što su slikari jasno naslikali (tek treba dobro gledati) nego ono što je stvarno Siksto IV htio reći ovim temama i simbolima svoje kapele. Trebat će još vremena i dobrih očiju da se otkriju svi detalji na tim slikama. No ja bih htio ukratko izložiti što su moje oči na ovim »dvojkama« br. IV dosad vidjele.

Simbol-Alegorija zidnih fresaka br. IV

Budući da je alegorika posuvremenjena i posvojena simbolika, kratkoće prostora radi nastojat ćemo ih »čitati« zajedno: u par redaka općenito, a onda ćemo razraditi simboliku i alegoriku pojedinih scena i osoba. Obe freske očito kažu da je Siksto IV jedini Božjom milošću izabrani vrhovni učitelj, zakonoša starozavjetnog i novozavjetnog zakona, te da su njegova djela slična onima »srditog« Mojsija i blagoga Krista. A pojedinačno ovako: 1. Pojavom Jošue, koji je četiri puta istaknut, želio je Siksto IV biblijski opravdati svoj veliki grijeh nepotizma. Njegov najvažniji »nepot« (= nećak) bio je kardinal koji će uskoro postati papa Julije II. (Signorelli ih je ne samo obojicu portretirao na freski BR. VI, nego će glasoviti Michelangelov *Mojsije biti* i inspiriran tim Mojsijem i biti Julije II.) 2. Oči srditog Mojsija uperene na one mladence i ostalo društvo (više nego na Arona i narod oko oltara, oko »idola«) alegoriziraju jedno od najvećih djela Siksta IV. Mirazom od 6.000 zlatnika htio je naime Siksto IV udati Sofiju, kćer detroniziranog morejsko-carigradskog cara Tome Paleologa i vjerski sjediniti nedavno u Firenci (godine 1439) izmirene sestre, zapadnu i istočnu Crkvu, te strateški »sjedinenim silama« zaustaviti arapsko-turskog zavojevača u Evropi. 3. Strašna kazna zavodnika — mamonista — je biblijsko opravdanje drastičnih mjera Sikstovih ekskomunikacija Firenze (1478) i Venecije (1483) i uloge Rovere u strašnoj uroti Pazzi (1478), kad je zaklan Giuliano Medici a skoro i brat mu Lorenzo Magnifico, »sin opačina i učenik propasti« Napokon 4. molitva sakritom Bogu samoga Mojsija za oprostenje Aronova grijeha i grijeha izabranog naroda dirljivo alegorizira Sikstovu molitvu.

Desna freska očito je simbol novozavjetnog blagog učitelja, tješitelja i oca. Taj je učitelj na lijevoj polovici slike vidljivo okrenut prema Šarloti Lusinjanki (Steinmann identificirao) koja je naslikana zajedno s mužem Lujom Savojskim (u francuskoj odori), detroniziranim vladarima Cipra i Jeruzalema. U likovima na slici su portreti i slikara Sistine (Rosselli, Piero Kozimov, Fra Diamante), istaknuta braća Almeida, portugalski (stariji = »malteški vitez« ranjen od Turaka na otoku Rodu, a umro u Rimu). I u drugim su likovima predočeni razni detronizirani kraljevi, žrtve tursko-arapskih osvajača, koji su pobjegli Ocu i

Majci u Rim, papi Sikstu IV, koji je Tješitelj svih kao ono Krist na Gori. Taj papa nije samo tješitelj riječima evanđelja s Gore već i svojom molitvom te svim mogućim djelima kojima je nešto poduzeo za »čudesno očišćenje od gube«. Slijedi alegorika »gubavca«. Prema sažetom tumačenju sv. Augustina »guba ne znači tjelesnu već onu vjersku zarazu, kad se nemajući prave vjere vjeruje u zablude, miješa pravo s krivim«. Ukratko, krivovjerje koje može ukloniti samo Dobri Učitelj. Štoviše naš Fra A. Kačić, pjesnik junačkih boraca protiv Turaka, upozorava brata štioća da je »turski OSINJ bio Božje pokarenje na kršćanluk«. Zanimljivo, Rosselli je upravo prikazao gubavca s *osipom*. Drugim riječima mamonizam Mojsijevih idolopoklonika je krivovjerje simbol onoga krivovjerja kojim su Turci u 14—17. stoljeću silom zarazili (vjerski i politički) svoje žrtve. (»Cuius regio illius religio«). »Gubavac« je dakle ovdje alegorija vjerskih i političkih zarobljenih kršćanskih naroda. Ako pak treba spomenut kojega pojedinca, spomenimo dvojicu »gubavaca« *Manuela*, sina Tome Paleologa carigradskog koji se vratio natrag u Carigrad te se za sultanovu penziju poturčio, i *Sigismunda*, sina (ubijenog) kralja bosanskog Tome i Katarine, kojega su Turci uhvatili na bijegu u Rim i zajedno sa sestrom Katarinom oteli i poturčili. Vratimo se sada *blagomu učitelju, tješitelju, ocu Siskstu IV.* koji je naslikan uz gubavca, pridignutom rukom (i očima), u bjelini i u franjevačkoj tonzuri (Siksto IV je bio franjevac!). Siksto je povrh molitava i utjeha sve moguće učinio za žrtve turske okupacije u Evropi. Za zarobljene kršćane pisao je enciklike, slao legate kršćanskim vladarima, stotine tisuća dukata (osobito kralju Ugarske i Hrvatske) i poduzeo dapače dvije križarske vojne. (Prvu uspješnu vodio je kardinal o. Caraffa godine 1471. Caraffa je prodao svoj vinograd u Rimu za hrvatski gostinjac sv. Jeronim. Drugu neuspješnu vodio je splitski nadbiskup L. Zane).

Od bezbrojnih dokumenata Sikstovih očinskih djela za poturčene »gubavce«, sačuvanih u Analima (Rainaldi) i u Pastoru doslovno prevedim njegovo pismo poslano godine 1479. u Dubrovnik »Zabrinuti dan i noć za dužnost obrane kršćanskog naroda od krvoločne bjesnoće (= *sanguionolenta rabies*) Turaka, koja u naše dane nastoji razbiti i najsirovije zaslužnjiti Božje stado, molimo Boga, da toliki pokušaji strašnoga dušmanina budu satrti desnicom Božje jakosti, svemogućnosti i milosrđa te da zagovorom Blaženih Apostola Petra i Pavla budu dušmani smučeni.« Ovo je pismo tumač tragične žrtve »gubavca« i njegova oca pozadi njega, u stvari pape Siksta IV. Siksto je bio otac svih nevinih, prognanih, svih izbjeglica u Rimu. Pastor u svojoj povijesti pojedinačno navodi te izbjeglice i navodi svotu koju je papa Siksto za njih plaćao. To su bili: Toma Paleolog, bivši carigradski car, sin Andrija i kći Sofija zvana Zoe, druga kći Jelena udata kasnije za srpskoga kralja, umrla u samostanu Leokadije, Katarina, bosanska kraljica (za nju je Papa plaćao mjesečno 100 dukata i još 240 dukata godišnje za stan), Leonard od Arte (kojemu je Papa dao preko 3.000 dukata za oslobodilačku borbu), Malteški vitezovi s otoka Roda, despot Srbije Toma Zalonić itd. Svi su ti u Rimu imali svojega Oca u papi Sikstu IV koji ih je sve pomagao. A pored njega imali su još jednoga oca koji ih je sve zastupao. Bio je to *Bessarion*, sam izagnanik, ni-

cejski nadbiskup, jedno vrijeme (prije Siksta IV) papabilis, koji je na florentinskom Saboru čitao bulu sjedinjenja na grčkom jeziku. On je uz Siksta bio otac ne samo Andrije i Zoe, pošto im je umro otac upravo u bolnici San Spirito, nego i svih ispred kojih stoji na slici.

A sada dajmo riječ učenom Steinmannu koji završava svoje tumačenje ove freske ovim riječima: »Od svih Rossellijevih ženskih lica na ovoj freski svakako je najljupkija pojava mlade ljepotice u desnom uglu. Njezino plemenito porijeklo očituje se u njezinoj nošnji i držanju. Plavu joj kosu resi biser-nakit. (Steinmann očito opisuje dvorkinju, u sandalama, mjesto gospodarice — opaska I. K.) Zlatna joj je ogrlica na prsima, a o pojasu drži obim rukama remek djelo ručno vezivo, zeleni ogrtač koji je okićen zlatnim cvijećem. Ime te dame kao ni ime onoga prijaznoga starca u plavom ogrtaču pred njom te njegova dva sina (misli očito na sina i kćer među apostolima) nismo nažalost bili u stanju ustanoviti«.

Ta mlada ljepotica s Rossellijeve freske, koju opisuje Steinmann, nije nitko drugi nego upravo *Katarina*, bosanska kraljica-majka. A plemenita dvorkinja je prema oporuci iz godine 1478. imenovana Pavka Mirković (inače Jelena Semelović).

KATARINA, kći hercega Stipana Kosače, »bogumila«, rođena 1424. druga žena Stipana Tome Kotromanića, preposljednjeg kralja Bosne (godine 1461. ubiše ga uvrijeđeni brat i sin). Kod vjenčanja mu je donesena kruna iz Splita koju mu je dao papa pošto se odrekao bogumilstva. Bogumilstvo Bosne je u Rimu smatrano također »gubom«. Katarina je dakle bila udovica. Nazvana je »reliogissima« udovica-majka. Zivjela je do pada Bosne (1463.) s djecom u svom dvoru kod Fojnice. Bavila se molitvom i podizanjem samostana i crkvi (Jajce, Kreševo, Vrila kod Kupresa) i vezivom. Kad je ubijen posinak Stipan Tomašević (1463.) ostavi neobranivi dvorac te s djecom bježi preko Zaostroga u Dubrovnik. Na bijegu ostavi franjevcima u Zaostrogu kraljevski plašt od kojeg franjevci učiniše misnicu. No Turci joj na bijegu oteše sina Sigismuda i kćer Katarinu. Pobježe u Anconu a iz Ancone u Rim godine 1466 gdje je očinski primi papa Pavao II. Najprije je bila smještena blizu papine palače i blizu franjevačke crkve Ara coeli. Siksto IV je premjestio u Citta Leonina. U lipnju 1472. upravo ona i Klara Lorenza Medici vode pred oltar svetog Petra mladu Zoe na vjenčanje. 20. X. 1478. ostavlja svojom oporukom svoja kraljevska prava na Bosnu papi Sikstu IV i njegovim nasljednicima, ukoliko joj se sin Sigismund ne obrati s muslimanstva. Liturgijske je stvari poklonila hrvatskom gostinju svetog Jeronima. Franjevačkoj crkvi ostavila je 200 dukata i opet jedan kraljevski plašt za svoju grobnicu. Na grobu je bio spomenik najprije napisan bosančicom koji je kasnije zamijenjen latinicom. U toj je crkvi još danas štiju kao blaženu. Svojim dvorkinjama Pauli, Jeleni, Mariji i drugima ostavi novac i odjevne predmete. Rainaldi u svojim Analima opisuje herezom zaraženu Bosnu, kraljicu Katarinu, donosi cijeli njezin testament i opisuje njezinu smrt. Opisuje kako je kraljica papi i kardinalima na posebnoj konzistorijalnoj sjednici ostavila kraljevski mač i ostruge.

LITERATURA

- RAINALDI, Annales 1478, p. 42 sq;
F. STEINMANN, Die Sikstinische Kapelle, I, str. 710 sl;
L. PASTOR, La storia dei papi, II, str. 661 sl;
L. D. ETTLINGER, The Sist. Chappel before M. A. Oxford, 1965, str. 53 sl;
R. SALVINI, The Sistine Chapel, I—II, Rizzoli—Abrams;
R. ROHL, La Chapelle Sixtine, Lausanne 1965, str. 189—191;
D. R. DE CAMPOS, Itinerario, Roma 1964, str. 189—191;
T. BOŠOVACKI (M. ČORKOVIĆ), »Kotromanićke«, Zagreb, HKL 1969.